

BAŞKURT TÜRKÇESİNDEKİ FARŞÇA ALINTILARDA ANLAM DEĞİŞMELERİ

Murat ÖZŞAHİN*

ÖZET

Pek çok Türk lehçesinde olduğu gibi Başkurt Türkçesinde de Farsça alıntılarının varlığı dikkati çekmektedir. Dillerin alıntı sözlerdeki anlam tercihleri kaynak dillerin anlam tercihleri ile aynı olmayabilir. Her dil-ya da lehçe-, alıntılacağı sözü kendi ihtiyacına göre yeniden anlamlandırılabilir. Kaynak dildeki temel anlam ile değil de; o dil içerisindeki yan anlamlar ile de alıntılabilir veya yan anlamı, temel anlam alanı olarak belirleyip yeni yan anlamlar oluşturarak kullanılabilir. Bu çalışmada; belirlenen Farsça alıntılarının Başkurt Türkçesindeki anlamlarının yanı sıra; Tatar, Kazak, Kırgız Türkçelerinde belirlediğimiz anlamları da gösterilecektir. Başkurt Türkçesini merkeze koyarak, belirlenen sözlerin özellikle Başkurt Türkçesindeki Farsça alıntılarının anlam değişikliklerinin hangi yönde oluştuğunu ve bu değişikliklerde Başkurtların söz varlığının ne şekilde zenginleştiğini tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Başkurtça, Farsça, semantik, alıntı sözler, anlam değişimleri.

SEMANTIC CHANGES OF PERSIAN LOANWORDS IN BASHKIR TURKISH

ABSTRACT

It's remarkable that the presence of Persian loanwords in Bashkir Turkish as well as in many other Turkish dialects. In the foreign/alien borrowings, the meaning of the borrowed word can be different then the meaning of its original language. Changing the meanings of the loanwords from the source language or in first place, taking the implicational meanings of the basic word by the recipient/borrowing language, and deriving new connotations is commonly seen, and generally urged by necessity.

In this study; it will be explained that the determined Persian loanwords in Tatar, Kazakh, Kyrgyz Turkish dialects besides the meanings of Bashkir Turkish. By placing the Bashkir Turkish in centre, we will try to identify in which direction the changes of the Persian loanwords in Bashkir Turkish and in which way the Bashkir's vocabulary impoverished.

Keywords: Bashkir, Persian, semantic, loanwords, semantic change.

1. Giriş

Bütün dillerde olduğu gibi Türk dili de tarihi süreç içerisinde komşularından çeşitli sözler alıntılanmıştır. Öğrenme ve öğretme süreci neticesinde diller arasında söz alışverişleri mümkündür. Alıntılanmanın amacı; kendisinden farklı bir coğrafyada ve farklı bilgilenme yollarından geçmiş başka kişi ya da topluluklardan yeni şeyler öğrenerek, öğrendiklerinin adını kendi diline taşımakla birlikte; dilde yeni bir kavram alanını ya da teknik bir kavramı karşılayabilmektir. Kavram alanları dilin kendi söz varlığından üretilebileceği gibi farklı dillerden de alıntılama yolu ile oluşturulabilir. Alıntılanan söz, dilin kendi söz varlığının zaman içerisinde yerleşik bir sözlük malzemesi olarak kullanımına devam eder. Bu leksik malzemenin anlam alanı alıntılanıldığı dildeki anlam alanı ile aynı olabileceği gibi, farklı bir anlam alanı ile de karşımıza çıkabilir. Anlam alanları zaman

---

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, A.N.S. Kampüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, elmek: mozsahin35@hotmail.com

içerisinde de farklılaşarak, dilin ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeni bir anlamla, yan anlamlarla veya kaynak dildeki anlam sıralamasını değiştirerek karşımıza çıkabilir. Kaynak dilde olmayan bu anlam, alıntılamanın dilin konuşurlarının yarattığı yeni bir kavram olarak karşımıza çıkar ve o konuşurların kavram dünyasını, dünyayı algılama şeklini yansıtır. Anlam ve anlambilim üzerine yapılan çalışmalar, alıntı sözlerin çoğu zaman bir ihtiyaçtan kaynaklı olmayabileceği fikrini de ortaya çıkarmaktadır. Alıntılama, duygusal bir etkilenme vasıtasıyla da meydana gelebilir ve alıntılamanın dilin zaman içerisinde canlı bir leksik unsuru olur. Bu duygusal veya entelektüel etkilenmeye bakarak, dile özellikle edebiyat, din ve teknoloji kanallarından çeşitli sözlerin alıntılındığı fikri de doğmaktadır.

Anlam kavramının tanımı ve çerçevesi ile ilgili pek çok görüş vardır. Dilbilim içerisinde anlam, bir dil biriminin ifade ettiği veya zihinde oluşturduğu düşünce, kavram hatta içerik olarak tanımlanabilir (Erol 2008: 20).

Sözlerin anlam değişikliği yönü; darlaşma, genişleme, iyileşme yahut kötüleşme şeklinde bir seyir izleyebilir. Ayrıca, somut veya soyut düzlemde de olabilir. Dilbilimde, genel itibariyle anlamın somut olarak vücuda geldiği ve sonradan soyut anlamlar kazandığı kabul edilir. Somut anlama sahip olan bir sözün, bilginin ve insan düşüncesinin gelişmesine bağlı olarak soyut anlama; oradan da mecazi anlama geçebileceği bilinen bir anlam yönelimidir.

Anlam daralması ile ilgili tanımlar ve görüşler ele alındığında; sözün anlam alanının darlaşması, genel bir ifade olarak karşımıza çıkar. Ayrıca, sözün anlamında birden fazla olan anlam sayılarının düşmesi de anlam daralması olarak gösterilir. Fakat alıntı kelimeler söz konusu olduğunda; kaynak dilde birden fazla anlama sahip olan bir sözün anlam zincirlerinden birinin tercih edilmesinin her zaman için anlam daralması ya da -daha genel ifadesiyle- anlam değişmesi olarak gösterilemeyeceği kanısındayız. Kaynak dilde birden fazla anlama sahip bir sözün alıntı yapan dil için bu anlamlardan temel anlamın dışında bir anlamı seçmesi, alıntılamanın dilde yeniden meydana gelen bir anlam alanının varlığına da işaret olabilir.

Bilindiği üzere Türk dilinde Arapça ve Farsça alıntılarının sayısı, başka dillerden alıntılanan sözlere göre oldukça çoktur. Din, coğrafya gibi ortaklıklar, bu dillerle yapılan alışverişte önemli etkenlerdir. Türk dilinin bütün lehçelerinde Arapça ve Farsça unsurlarının varlığı da bu etkenlere bağlıdır. Başkurt Türkçesinde de, başta Rusça olmak üzere Arapça ve Farsça alıntılarının varlığı belirgin şekilde kendini göstermektedir. Biz bu çalışmamızda; özellikle Farsça alıntılardaki anlam değişmelerini incelemeyi seçtik. Rusça ve Arapça alıntılarının da anlam yönlerinin belirlenmesinin, Başkurt Türkçesindeki alıntılarının, ne tür bir anlam yönüyle söz varlığına dahil edildiğini göstermesi bakımından yararlı olacağı kanısındayız.

Alıntılarının ne zaman alıntılındığının tespiti ve alıntılındığı sırada kaynak dilde taşıdığı anlamların kesin olarak belirlenmesi oldukça güçtür. Döneme ait sözlüklerin yokluğu da bu tespiti güçleştiren başka bir etkidir. Genç yazı dilleri olarak karşımıza çıkan Başkurt, Tatar, Kazak, Kırgız lehçelerinin Farsçadan ve de Arapçadan günümüzde söz alıntılımadığı açıktır. Bu genç yazı dillerinin ortak yazılı dönemde alıntılındığı bu sözleri, eş zamanlı bir bakış açısıyla ele alarak incelemek durumunda kaldık. İfade ettiğimiz kaynak dildeki değişimle beraber lehçeler arasındaki anlam farklılıklarının da ortaya konulmasını amaçladık.

Başkurt Türkçesinde 543 Farsça alıntı bulunmaktadır. Bu alıntılarının Başkurt söz varlığındaki oranı ise 1,4 olarak belirlenmiştir (Öner 2006: 4). 543 alıntı sözden 49'unda anlam değişikliği tespit edilmiştir. Başkurtçada verilen anlamları başta tutmak kaydıyla, Tatar, Kazak, Kırgız gibi diğer Kıpçak lehçelerinden de örnekler vererek konunun daha anlaşılır ve daha bütünleyici biçimde izahına çalışılmıştır. Verilen örneklerde konunun dağılmasını engellemek amacıyla, fonetik değişimler üzerinde durulmamıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

2. Anlamlar ve Anlam Yönelişleri

barsa²: Farsça pârçe “parça, kumaş; paça” sözünden alıntılanmıştır. Başkurt Türkçesinde barsa²; “ipek gömlek” anlamındadır. Sözü anlam daralmasına uğradığı görülmektedir.

Tatar Türkçesinde parça; “1. Parça 2. Altın veya gümüşten pullarla süslü kumaş 3. Sırmalı kumaş” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Kaynak dildeki temel anlamı koruyan Tatar Türkçesinde, sözün yan anlamlarının daha dar bir anlam alanını ifade ettiği belirgindir.

başıya: Farsçada bâtiye şeklinde tespit ettiğimiz sözün kökeni, Mehmet Kanar’ın “Farsça-Türkçe Sözlük” adlı eserinde Arapça olarak verilmiştir. Biz burada Farsçadaki şekli ve anlamı, Başkurtça alıntı şekle kaynak olarak aldık. bâtiye sözü, Farsçada “tas; şarap testisi” anlamına gelmektedir. Sözü Başkurt Türkçesindeki anlamı, “kalın demir ya da tahtadan kova, fiçı”dır. Aynı anlam alanını koruduğunu ve yakın bir anlama geçtiğini görüyoruz.

Tatar Türkçesinde badıya; “kulplu fiçı, büyük kova” anlamları ile kullanılmaktadır. Başkurt Türkçesinde olduğu gibi, Tatar Türkçesinde de kaynak dile yakın bir anlamda kullanılmaktadır.

behil: Farsça bihil “bağışlama, affetme” sözünden alıntılanmıştır. Başkurt Türkçesinde “yumuşak başlı, kalender; kanaatkâr” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Kaynak dildeki anlam alanının Başkurt Türkçesinde değiştiğini görmekteyiz. Sözü soyut bir anlamdan yine soyut bir anlama geçtiğini ifade edebiliriz.

Tatar Türkçesinde behil; “affetme, bağışlama, razı olma” anlamlarıyla karşımıza çıkar. Kaynak dildeki anlam korunmuştur.

bêşe: Farsça bîşe “koru; küçük orman; sazlık” sözünden kaynaklıdır. Başkurt Türkçesinde “genç çam ağacı” anlamıyla, sözün anlam alanının daraldığını görüyoruz.

darman: “ilaç; çare; deva” anlamındaki Fars. dermân sözünden gelmektedir. Başkurt Türkçesinde “1. Derman, güç, kuvvet 2. Bir şeyi yapma isteği, bir şey yapma imkanı 3. İlaç” anlamlarıyla, kaynak dile göre, sözün temel anlamının soyutlaştığını ve kaynak dildeki temel anlamın yan anlamda kullanıldığını ifade edebiliriz.

Tatar Türkçesinde derman sözünün, “güç, takat, moral gücü” anlamlarıyla, Başkurt Türkçesinde olduğu gibi soyut anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz.

Kırgız Türkçesinde darman şeklinde gördüğümüz sözün; “1. İlaç, çare, derman 2. Çıkış yolu” anlamlarıyla, kaynak dildeki anlamı ve anlam sırasını koruduğu açıktır.

Kazak Türkçesinde därmen, “derman, güç, mecal” anlamlarıyla verilmiştir. Dört lehçede de soyut anlamda kullanılmaktadır.

desterhan: Farsça destârhan; “1. Sarık; mendil 2. Masa örtüsü 3. Bir tepsi içinde gönderilmiş yemek” anlamlarına sahiptir. Başkurt Türkçesinde desterhan sözü, “sofra örtüsü, sofraya bezi” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Sözü Farsçadaki yan anlamını temel anlam haline getirmiştir.

Kırgız Türkçesinde dastorkon, tastorkon şeklinde, fonetik farklılıklara sahip iki şekil vardır. Bu iki şeklin ifade ettiği anlam, “sofra örtüsü”dür. Başkurt Türkçesinde olduğu gibi, kaynak dildeki yan anlam temel anlam olarak kullanılmıştır.

Kazak Türkçesinde dastarkan, “1. Sofra 2. Sofra örtüsü 3. Yemek 4. Rızık, kısmet, devlet” (KTS) anlamlarıyla verilmiştir. Ayrıca, kaynak dildeki yan anlam olan yemek anlamının Kazak Türkçesinde korunduğu görülmektedir.

ezer: Farsça âzâr “işkençe, azap; sıkıntı; kin; düşmanlık; kırgınlık; keder; felaket; hastalık” sözünden kaynaklıdır. Başkurt Türkçesinde ezer şekliyle, “azarlama, paylama; kınama;

Turkish Studies

sitem, serzeniş; ihtar, uyarı” anlamlarıyla kullanılır. Sözün anlamı, soyut olarak devamlılığını sürdürmektedir. Fakat, kaynak dildeki anlama yakın yeni anlamlar kazanmıştır.

Tatar Türkçesinde azar; “1. *İncitme, kırma* 2. *Tekdir*” anlamlarıyla kullanılır. Tatarcadaki anlamlar, kaynak dildeki anlamların muhafaza edildiğini gösterir.

Kırgız Türkçesinde azar sözü için, “1. *Gücenme, küçük görme, hor görme* 2. *Azap verme, zor kullanma*” anlamları verilmiştir. Kırgız Türkçesinde de sözün temel anlamı, kaynak dildeki anlamın saklandığını gösterir. Kırgızcada, sözün yan anlamlarının artmasıyla, daha geniş bir anlama sahip olduğu da söylenebilir.

Kazak Türkçesinde azar şekliyle gördüğümüz sözün anlamı, “*eziyet, işkence, zorluk*” olarak verilmiştir. Dolayısıyla, kaynak dildeki temel anlamı yansıttığı görülmektedir.

ferzend: Farsça ferzend sözü, “*evlat, çocuk; yavru*” anlamlarına gelmektedir. Başkurt Türkçesinde ise, ferzend şekli, “*erkek çocuk, erkek bebek; küçük çocuk*” anlamlarında verilmiştir. Sözün Farsçadaki anlamına bakınca, Başkurt Türkçesinde dar bir anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz.

Kırgız Türkçesinde barzant, berzent, merset, parzant, perzent olmak üzere oldukça zengin bir fonetik değişimle karşımıza çıkan söz, “*evlat, çocuk*” anlamlarıyla kullanılmaktadır ve Farsçadaki anlamı korumaktadır.

Kazak Türkçesinde perzent şekliyle tespit ettiğimiz sözün anlamı, “1. *Oğul, çocuk, evlat, nesil* 2. *İlk kez yapılan iş, başlangıç*” olarak verilmiştir. Sözün, Farsçadaki temel anlamı koruduğunu görüyoruz. Ayrıca, mecaz anlama kayarak yeni bir anlamı daha karışılmaktadır.

Yalnızca, Başkurt Türkçesinde erkek cinsiyete indirgenliğini, diğerlerinde cinsiyet belirtmeksizin daha geniş bir anlamda kullanıldığını görmekteyiz.

firüz: Farsça firüz, “*muzaffer, fatih*” anlamlarında verilmiştir. Başkurt Türkçesinde firüz şeklindeki söz, “1. *Kismetli, bahtlı* 2. *Yüce*” anlamlarında kullanılmaktadır. Diğer lehçelerde tespit edemediğimiz bu sözün, kaynak dilde soyut bir anlama sahip olduğu ve aynı şekilde Başkurt Türkçesinde de soyut anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz. Ayrıca, kaynak dile nazaran; Başkurt Türkçesinde anlamın genişlediğini de söylemek mümkündür.

gölep: Farsça golâb “*gülsuyu*” sözünden kaynaklı olarak gösterilmiştir. Başkurt Türkçesinde gölep şekli, “*kuşburnu*” anlamıyla verilmiştir. Başkurt Türkçesinde kaynak dildeki somut anlamı koruduğunu görüyoruz. Ayrıca sözün anlam alanı değişerek bitkiyi ifade etmeye başlamıştır.

Tatar Türkçesinde de gölep şekli ile tespit ettiğimiz sözün, Başkurt Türkçesinde olduğu gibi “*kuşburnu*” anlamı ile kullanıldığı görülmektedir.

göraz: Farsçada gorâz “*yaban domuzu; cesur; salınma*” anlamındadır. Başkurt Türkçesinde göraz şeklinde ve “*yiğit, kahraman, cesur*” anlamlarında kullanılmaktadır. Sözün Farsçadaki yan anlamının Başkurt Türkçesinde temel anlam olarak kullanımı söz konusudur. Burada bir anlam iyileşmesinden ve de mecaz bir anlama geçişten de bahsetmek mümkündür.

haman: Farsça hemân “*aynı, tıpkı; aynı şekilde; eşit, denk*” sözünden gelmektedir. Başkurt Türkçesinde “*daima, sürekli, hep*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Sözün anlam alanı değişerek zaman ifade etmeye başlamıştır.

Tatar Türkçesinde de haman şeklinde ve “*daima, hep*” anlamlarıyla karşımıza çıkar. Burada da sözün zaman anlamıyla kullanıldığını, kaynak dilden farklı bir kullanıma sahip olduğunu tespit ediyoruz.

Turkish Studies

hamana: Farsça hemânâ “*sanki, sanırsın; hayal, zan; hemen hemen*” anlamlarıyla verilmiştir. Başkurt Türkçesinde “*o vakit, o zaman*” anlamıyla zaman anlamına geçmiş olarak kullanılıyor.

hanuz: Farsça henüz “*henüz, hâlâ, şimdiye dek*” sözünden gelmektedir. Başkurt Türkçesinde “*daima, sürekli*” anlamlarıyla kullanılmaktadır.

Tatar Türkçesinde de henüz şekli ile ve “*daima, sürekli, hep*” anlamlarıyla Başkurt Türkçesindeki anlamla aynı olarak verildiğini görüyoruz. Her iki lehçede de sözün yakın bir anlama geçtiğini ifade edebiliriz.

haray: Farsça serây “*saray; tüccar çarşısı; ev*” sözünden alıntılanmıştır. Başkurt Türkçesinde iki dal şekil söz konusudur. Başk. haray¹ “*saray*” anlamıyla Farsçadaki temel anlamı koruyarak kullanılıyor. Başk. haray² “*odunluk, ambar, samanlık; hayvan barınağı*” anlamıyla da Farsçada verilmeyen yeni bir anlamla karşımıza çıkıyor. Burada kavram itibarıyla “barınak” bilgisine dayalı yeni anlam alanları oluşturulduğunu söyleyebiliriz.

Tatar Türkçesinde de Başkurt Türkçesinde olduğu gibi iki dal şekil vardır. Tat. saray¹ “*Ev çevresindeki müstemilat, üstü tamamen veya kısmen örtülü hayvan barınağı, ambar, odunluk, samanlık, arabalık 2. Dam, kümes*” anlamlarıyla verilmiştir. Tat. saray² “*saray*” anlamıyla Farsçadaki temel anlamı korumaktadır.

Kırgız Türkçesinde ise, dal şekil söz konusu değildir. saray şeklinde fonetik bir farklılık olmadan kullanılan söz, “*1. Ev 2. Kervansaray 3. Ahır*” anlamlarıyla kullanılmaktadır.

Kazak Türkçesinde de fonetik bir değişim olmaksızın, saray şekliyle gördüğümüz kelime, “*1. Saray 2. Ahır, samanlık 3. İnsanın iç dünyası*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Sözün mecazi bir anlam kazandığı açıktır.

Dört lehçede de bu söz, aşağı yukarı aynı anlamları vermektedir.

has: Farsça hes “*çöp, çerçöp; aşağılık kimse*” anlamına gelen söz, Başkurt Türkçesinde “*kan davası güden, kanlı, oç almak isteyen kimse*” anlamlarına gelmektedir. Sözün kaynak dildeki yan anlamı üzerinden alıntılandığı ve kaynak dildeki yan anlamın taşıdığı anlam alanını değiştirerek kullanıldığı görülmektedir.

Kırgız Türkçesinde kas şekliyle “*düşman, hasım*” anlamında kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinde, sözün Arapça hasım şeklinden alıntılandığı gösterilmiştir.

Kazak Türkçesinde kas olarak gördüğümüz kelimenin anlamı “*1. Düşmanlık eden, düşmanca davranan (kimse) 2. Düşman, hasım, yağı olan*” anlamlarıyla verilmiştir. Dolayısıyla, bu alıntının varlığını tespit edebildiğimiz biçimlerine bakarak, sözün kaynak dildeki somut anlamıyla değil de mecazlaşmış olarak kullanımının daha yaygın olduğunu ifade edebiliriz.

Alıntının bahsettiğimiz anlamlarından yola çıkarak, sözün Türkçeden Farsçaya geçmiş ve Farsçada anlam değişikliğine uğrayarak alıntılanmış bir kelime olabilmesi ihtimali de vardır. Bu konuyla ilgili olarak Günay Karaağaç’ın *Eski Metatez Örnekleri* başlıklı yazısında da belirtilen *kaş* sözünün ön ve karşı bilgilerine kaynaklık etmesi ve buradan hareketle de düşmanlık bilgisinin oluşması söz konusudur (Karaağaç 1991: 85). Böylelikle sözün Farsça kökenli bir kelime olduğu fikrine şüphe ile bakılmalıdır.

hażay: Farsça sezâ “*layık; mükafat; ceza*” sözünden gelmektedir. Başkurt Türkçesinde “*Gerekli görülen hediye; verilmesi zorunlu ücret*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Başkurt Türkçesindeki anlamın benzerlik ilgisiyle kurulduğu görülmektedir.

Kırgız Türkçesinde saza, sazay olmak üzere iki şekilde görülür. “1. Ceza, cezalı 2. Rica, minnettar kalma” anlamlarını karşılamaktadır. Burada da sözün kaynak dildeki yan anlamının temel anlam olarak alındığını söyleyebiliriz. Hatta, Kırgız Türkçesinde kaynak dildeki yan anlamdan yakınlık ilgisi olmadan yeni ve uzak bir anlam oluşturmuştur.

Kazak Türkçesinde sazay, “ceza” anlamıyla verilmiştir. Kaynak dildeki yan anlamı, temel anlam olarak kullanılmaktadır.

hizan: Farsça hîzân “sıçrama, kayma” anlamındaki sözden geldiği gösterilmiştir (Beyeşev 2009: 120). Başkurt Türkçesinde hizan sözünün “göçebe köylü” anlamında kullanımı söz konusudur. Fakat iki anlam arasında oldukça uzak bir ilgi söz konusudur.

kétme: Başkurt Türkçesinde “sahte belge” anlamında kullanılmaktadır. Kelime Farsçadan alıntıdır. Fakat Farsçaya da Arapça kaynaklı geçmiştir. Farsçada ketm “saklama, gizleme” olan sözün, Başkurt Türkçesinde “sahte belge” anlamıyla kullanılması, kelimenin yeni bir anlam kazandırılarak kullanıldığının bir göstergesidir. Ayrıca kelimenin Tatar, Kazak ve Kırgız Türkçelerinde de tespit edebildiğimiz bir şekli yoktur.

kése: Başkurt Télénén Hüzlégé (BTH) adlı eserde “1. Kese 2. Para” anlamları ile verilmiştir. Farsça kîse “çuval, torba; kese” sözünden gelmektedir. Başkurtçada kaynak dildeki anlamından farklı olarak “para” anlamında da kullanılması, bu sözün bir yan anlam kazandığının göstergesidir. Kaynak dildeki “çuval, torba” bilgisinin Başkurt Türkçesinde kullanılmadığını, bu anlamda “durba, toq” sözlerinin kullanıldığını görüyoruz.

Tatar Türkçesinde kése “1. Cep 2. Çanta veya valizin cebi 3. Para kesesi 4. Zenginlik, para” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Alıntının anlam daralmasına uğradığı görülmektedir. Ayrıca “zenginlik” anlamıyla kullanılması somut anlamdan soyut anlama doğru bir geçişi gösterir.

Kırgız Türkçesinde kese “1. Kap, çuval 2. Kemere takılan yumuşak torba, heybe 3. Torba 4. Kese, göğüs cebi” anlamlarıyla temel bilgiyi koruduğunu anlıyoruz. Yeni yan anlamlarla da sözün anlam genişlemesine uğradığını söyleyebiliriz.

Kazak Türkçesinde kise, “1. Kese 2. Gümüslü, bakırlı, süslü kesesi olan kemer” anlamlarında verilmiştir. Kazak Türkçesinde de sözün kaynak dildeki anlamı muhafaza edilmiştir. Fakat ikinci bir yan anlam kazanarak, sözün bir giyim unsuru anlamında yeni bir mana taşıdığını görüyoruz.

kilbet: Başkurt Türkçesinde “dış görünüş, kılık kıyafet” anlamlarında kullanılmaktadır. Farsçadaki kâlbed “kalıp, kerpiç kalıbı; beden; ceset; örnek, şekil; görünüm” sözünden alıntılanmıştır. Farsçadaki temel anlam alanından uzaklaşmadığını söylemek mümkündür. “şekil, form” temel anlam alanından “kişinin dış görünüşü, kılık kıyafet” anlamına geçmesi, anlamında bir daralma olduğunu göstermektedir.

Tatarcada da kilbet .“dış görünüş, kılık, kıyafet, boy pos” şeklinde olan sözün, anlam itibariyle Başkurtçadaki anlamından farklı olmadığı belirgindir. Fakat Başkurtçada “boy pos” anlamı sözlükte verilmemiştir. Bu durum, kelimenin bu anlamda kullanılmadığına dair kesin bir gösterge olmayabilir. Çünkü kelimenin sözlük anlamı ile cümledeki anlamı arasında farklılıklar görülebilir.

Kırgız Türkçesinde kelbet “beden, vücut, gövde; suret, yüz” biçiminde karşımıza çıkan sözün anlam bakımından; Farsçadaki anlam alanına yeni bir yan anlam (suret, yüz) katarak, anlamı daha da daralttığını görmekteyiz.

Kazak Türkçesinde kelbet “kılık, yüz, çehre, sima, görünüş” anlamlarıyla verilmiştir. Kazak Türkçesinin de bu alıntının anlamını daraltarak kullandığı belirgindir.

Turkish Studies

kizé: Başkurt Türkçesinde “*çeşitli renklerde yün ya da pamuk ip*” anlamında kullanılmaktadır. Farsça kec “*ham ipek*” anlamındaki sözden alıntı olduğu gösterilmiştir. Kelimenin *ipek* temel bilgisi Başkurt Türkçesinde kullanılmamaktadır. Kavram alanı itibariyle “*dokuma*” bilgisinden kaynaklı olarak yeni bir anlam kazanmıştır.

Kırgız Türkçesinde kecim, keecim, kıçım “*1. İçine ipek katılarak dikilen yelek 2. İpeğin bir türü*” anlamında kullanılan sözün “*ipek*” bilgisi temelinde yeni bir anlam kazandığını görüyoruz.

Kazak Türkçesinde kezekey şeklinde genişlemiş bir yapıda buluyoruz. Burada verilen anlam “*kolsuz bayan yeleği*”dir. Bu anlama bakarak, kaynak dildeki anlamdan hareketle yeni bir anlam kazandırdığını ifade edebiliriz.

kömbez: Farsça gonbed “*kümbet, kubbe*” anlamındaki sözün Başkurtçalaşmış şeklidir. BTH’de iki farklı madde başı olarak karşımıza çıkmaktadır. kömbez¹ “*kümbet, küçük kubbe*” / kömbez² “*1. Bakır ya da tenekeden yapılmış süs pulu 2. Balık pulu*”. Başkurt Türkçesinin kömbez¹ sözünde Farsçadaki temel anlamı koruduğunu görüyoruz. kömbez² dal şeklinde ise; temel anlam alanından uzaklaşarak, yeni bir anlam temeliyle oluştuğunu anlıyoruz. Hatta, bu yeni temel anlam alanına bağlı olarak balığın üzerini örtmesi bilgisiyle bir benzerlik kurup, yan anlam ile genişlettiğini görmekteyiz.

Tatar Türkçesinde gömbez “*1. Kubbe 2. Gök kubbe*” anlamıyla Farsçadaki temel anlamı koruduğunu anlıyoruz. Fakat “*gökyüzü, gök kubbe*” yan anlamı ile anlamını genişlettiğini veya yeni bir yan anlam kazandığını düşünebiliriz.

Kırgız Türkçesinde kümböz “*1. Kubbe 2. Mezarın üzerine yapılan yapı*” anlamlarıyla gördüğümüz kelime, Tatar ve Başkurt Türkçelerinde olduğu gibi temel anlamı muhafaza eder.

Kazak Türkçesinde kümbez şekliyle rastladığımız sözün anlamı, “*1. Kubbe 2. Damı kubbe biçiminde olan mezar binası, kümbet*” olarak verilmiştir. Bu anlamıyla, Kırgız Türkçesi ile aralarındaki benzerlik açıkça anlaşılmaktadır.

kuşık, küşek: Başkurt Türkçesinde Fars. kûşk, küşek “*köşk, kasır*” sözüden kaynaklı iki farklı alıntı vardır. Başk. kuşık “*hırdavat dükkanı*” yeni bir anlamda kullanılmaktadır. Fakat Başk. küşek “*yazlık ev, yazlık*” anlamındaki söz, komşuluk ilgisine bağlı olarak gelişmiş bir anlamdır.

Tatar Türkçesinde küşék “*koltuk; kolçaklı ve yumuşak oturak*” anlamıyla karşımıza çıkan sözün, yeni bir anlam kazanarak bir alet, gereç anlamında kullanımının olduğunu görüyoruz.

maş: Başkurt Türkçesinde “*bir çeşit fasulye*” anlamındadır. Farsça mâş “*burçak*” sözüden kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Söz, kaynak dildeki anlamıyla değil de benzerlik ilişkisi neticesinde yeni bir anlamda kullanılmaktadır.

Kırgız Türkçesinde maş “*burçağın bir türü*” anlamıyla, kavram alanını koruyup, kaynak dildeki anlamını daraltarak karşımıza çıkar.

mas, mest: Farsça mest “*mest, sarhoş*” anlamındaki sözden gelmektedir. Başkurt Türkçesinde iki şekil söz konusudur. mas “*ferah, huzur*” anlamlarıyla soyut bir anlamda kullanılmaktadır. mest ~ möset şekilleri ise; “*sarhoş, içkili, mest*” anlamlarında kullanılmaktadır ve kaynak dildeki anlamı muhafaza etmektedir.

Kırgız Türkçesinde mas “*1. İçkinin etkisiyle sarhoş olma 2. Havalanma, kudurma*” olan kelime, temel anlamıyla kaynak dildeki anlamı korur. Fakat kazandığı yan anlam itibariyle soyut bir anlama doğru geçerek anlam genişlemesine uğramıştır.

Kazak Türkçesinde mas “*1. Sarhoş, mest 2. Aklı başında olmayan, aklını yitirmiş*” anlamlarıyla verilmiştir. Kaynak dildeki anlamı korumuştur.

Turkish Studies

maya: Farsça mâye “*asıl, esas; mal, servet; düzen*” sözünden kaynaklıdır. Başkurt Türkçesinde “*1. Çeşitli hayvanların yuvasına konulan yumurta; yuvanın dibi 2. Asıl, esas, temel 3. Biriktirilen para, kötü gün parası*” anlamında kullanılmaktadır. Kaynak dildeki anlam sırasından farklılaşmıştır. Ayrıca yeni bir anlam kazanarak anlam değişmiştir.

Tatar Türkçesinde maya “*1. Biriktirilmiş para, tasarruf 2. Yumurta folu*” anlamındadır. Bu lehçede de kaynak dildeki anlamdan uzaklaşmış ve tıpkı Başkurt Türkçesinde olduğu gibi yeni bir anlamda kullanılmıştır.

maza, meze: Başkurt Türkçesinde “*iç huzuru, iç rahatlığı*” anlamındadır. Kelime, Farsça meze “*tat, çeşni, meze; kâr, kazanç*” sözünden gelmektedir. Bu ilk şekil, kaynak dildeki anlamı soyutlaştırarak yeni bir anlam ortaya çıkarmıştır. meze şeklindeki ikinci şekil ise; Başkurt Türkçesinde “*lezzet, tat*” anlamında kaynak dildeki anlamı koruyarak kullanılmaktadır.

Tatar Türkçesinde maza “*1. Huzur, sukunet 2. Kaygı, sıkıntı, zorluk 3. Fayda, anlam*” anlamlarıyla yine soyutlaşmış olarak kullanılır. Kaynak dildeki temel anlamın burada da yaşamadığını görüyoruz.

Kırgız Türkçesinde maza “*1. Taam, tat, lezzet, tadım 2. Hal, sağlık*” anlamlarıyla kaynak dildeki anlamı, temel anlamda korumaktadır. Yan anlamının soyutlaşmış olarak kullanımı söz konusudur.

Kazak Türkçesinde maza şekliyle tespit ettiğimiz söz, “*keyif, rahat, huzur*” anlamlarıyla verilmiştir. Kazakçada da tıpkı Başkurt ve Tatar Türkçelerinde olduğu gibi kelimenin anlamının tamamen soyutlaştırılarak kullanıldığını görmekteyiz.

meyzet: Farsça mejde “*iki defa elenmiş un; saf undan yapılan ekmek; bir tür helva*” anlamındaki sözden kaynaklıdır. Başkurt Türkçesinde meyzet “*çok ufak, çok küçük; yumuşak*” anlamıyla kullanılmaktadır. Sözün kaynak dildeki anlamından yeni bir anlam ortaya çıkmıştır. Burada anlam genişlemesiyle kaynak dilde verilen bilgiden genel bir bilgiye geçişin olduğu kanısındayız. Böylelikle sözün anlamında bir genelleşme olduğundan bahsedebiliriz.

Kırgız Türkçesinde, mayda “*ufak parça, kırıntı, küçücük kısım*” anlamlarına gelmektedir. Başkurt Türkçesinde olduğu gibi sözün kaynak dilde taşıdığı anlam, Kırgız Türkçesinde de bir anlam genişlemesine uğrayarak daha geniş bir anlamı karşılamaktadır.

Kazak Türkçesinde de mayda şekliyle tespit ettiğimiz söz, “*1. İnce, küçük, ufak 2. Kibar, edepli, nazik*” anlamlarında kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde de kaynak dildeki anlama göre daha genişlemiş bir anlam söz konusudur. Bu geniş anlam üzerinden mecazlaştırarak *kibar, nazik, edepli* anlamlarını oluşturmuştur.

montar, morzar: Farsça mordâr “*leş, murdar*” sözünden gelmektedir. Başkurt Türkçesinde mordâr şeklinden kaynaklı iki dal şekil söz konusudur. Başkurtçada montar “*Akmayan bir suda oluşan kir, çamur*” anlamıyla, kaynak dilde verilen anlamdan yeni bir anlama geçmiştir. Başkurt Türkçesindeki morzar “*1. Leş, hayvan ölüsü, mundar 2. Kabahatli, bozuk; iğrenç kimse*” şekli ise, kaynak dildeki anlamını korumuştur. Yeni bir yan anlam ekleyerek soyut bir yan anlam ile kelimenin anlamını genişletmiştir.

Tatar Türkçesinde mordar “*1. Leş 2. Suçlu kimse, iğrenç kişi*” şekli, temel anlam yönüyle kaynak dildeki anlamı saklamıştır. Yan anlam itibarıyla tıpkı Başkurt Türkçesinde olduğu gibi soyut bir anlam ile kelimenin anlamını genişletmiştir.

Kırgız Türkçesinde mürdö, mürzö “*1. Mezar, türbe, kabir 2. Ölü, ceset*” şekilleri söz konusudur. Kırgız Türkçesi, kaynak dildeki temel anlamı, yan anlama kaydırmış ve temel anlam

Turkish Studies

olarak “*mezar, türbe, kabir*” anlamıyla yeni bir anlam vermiştir. Böylelikle; sözün anlam alanında bir değişiklik meydana getirerek yeni bir anlam oluşturmuştur.

Kazak Türkçesinde mürde, “1. *Mezar, kabir* 2. *Ceset, naaş*” anlamlarıyla verilmiştir. Kırgız Türkçesindeki anlam ile aynı olduğu görülmektedir.

narasi: Farsça nâ-resî “*hamlık*” sözünden kaynaklıdır. Başkurt Türkçesi “*küçük çocuk, bebek*” anlamıyla kullanılmaktadır. Buna göre, sözün kaynak dildeki kavram alanını aynı bırakarak, kelimeyi sadece insan ile ilişkilendirip daha dar bir anlama taşımıştır.

Tatar Türkçesinde narasıy “*çocuk; sabi, bebek*” sözü, Başkurt Türkçesinde olduğu gibi kelimenin kavram alanının değiştirmemiş ve anlamı daraltarak kullanmıştır.

Kırgız Türkçesinde nareste, ariste şeklinde iki dal şekil söz konusudur. Bu sözler, “1. *Küçük çocuk* 2. *Genç, olgun olmayan*” anlamlarında kullanılmaktadır. Diğer lehçelerde görüldüğü gibi burada da bir anlam daralması söz konusudur.

Kazak Türkçesinde de näreste “*küçük çocuk, bebek, sabi*” anlamlarıyla görüyoruz.

narık: Farsça nirh “*fiyat; revaç*” sözünden gelmektedir. Başkurt Türkçesinde narık, “*bir şeyin önemine ve niteliğine göre bildirilen düşünce, fikir; değer*” anlamıyla kullanılmaktadır. Başkurt Türkçesindeki anlam, kaynak dildeki anlama göre soyutlaşmış olarak karşımıza çıkar. Fakat kaynak dildeki “*değer*” anlamını da korumaktadır.

Kırgız Türkçesinde narık, ark “1. *Fiyat, ödenmesi gereken şey* 2. *İtibarlı, değerli* 3. *Gelenek, örf, töre*” sözü, kaynak dildeki temel anlamı muhafaza etmiştir. Kırgız Türkçesinde sözün yan anlamının genişlediğini ve yeni anlamlar kazandığını söyleyebiliriz.

Kazak Türkçesinde narık “1. *Piyasa, pazar* 2. *Değer, kıymet*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Sözün Kazakçadaki temel anlamı, kaynak dildeki temel anlamından bitişiklik ilişkisiyle oluşmuş bir anlamdır.

nava: Farsça nevâ “*geçim, maiyet; yiyecek, azık; rehin, ipotek*” sözünden kaynaklıdır. Başkurt Türkçesinde nava “*fayda, yarar*” anlamıyla kullanılmaktadır. Kelimenin kaynak dildeki anlamına bakarak, Başkurtlarda yakın bir anlama geçmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Kırgız Türkçesinde narık-nava “*değer, paha, fiyat*” şeklinde ikilemeli bir kullanım söz konusudur. Kırgızlarda da kelimenin kaynak dildeki anlama yakın bir anlamda kullanıldığını ifade edebiliriz.

Kazak Türkçesinde nava, “*yemlik, yalak*” anlamıyla verilmiştir. Kaynak dildeki *yiyecek, azık* anlamından kaynaklı olarak, bir alet adı anlamına geçmiştir.

nekeş: Farsça nâ-kes “*alçak, zelil, rezil, soysuz, karactersiz; düzenbaz; yüzsüz*” sözünden gelmektedir. Başkurt Türkçesine nekeş olarak geçmiştir. “1. *Hantal, ağır; tembel* 2. *Kusur, hata*” anlamıyla kullanılmaktadır. Sözün anlamı kaynak dildeki anlamın anlam alanından uzaklaşmamıştır. Erdem, değer, kusur anlam alanı içerisinde başka bir anlama geçerek kullanılmaktadır.

Tatar Türkçesinde de Başkurtçada olduğu gibi nekes “*tembel, uyuşuk, hantal*” anlamıyla kullanılmaktadır.

Kırgız Türkçesinde nakis “*cimri; kötü niyetli; sevilmeyen*” sözü, diğer Kıpçak lehçelerinde olduğu gibi aynı anlam alanı içerisinde başka bir anlama geçerek kullanılmıştır.

Kazak Türkçesinde nekes, “*kötü niyetli, alçak, mel'un*” anlamlarıyla verilmiştir. Tatar ve Başkurt Türkçesindeki anlam iyileşmesinin aksine, Kırgız ve Kazak Türkçesinde anlam

kötüleşmesi olduğunu görüyoruz. Konumuzun zeminini oluşturan bu dört Kıpçak lehçesinde de Farsçadan geçen bu sözün, yine soyut anlam ile kullanıldığı belirgin şekilde görülmektedir.

nevze: Farsça nevde, novde “*torun; aziz evlat*” sözünden kaynaklı olduğunu düşünüyoruz. Fakat, Başkurt Türkçesinde nevze şeklinin ifade ettiği “*hava, atmosfer*” anlamı ile kaynak dilde verilen anlam arasında kavram alanı yönüyle büyük bir değişikliğin olması, kelimenin bu kökten gelemeceği fikrini düşündürmektedir. Farsçadaki ilk anlamının zamanla unutulması kelimenin yan anlam kazanması da mümkün olabilir. Başkurt Türkçesinin de bu ilk anlama bağlı olarak; sözü, tarih içerisinde alıntılanmış ve zamanla yeniden anlamlandırıldığı da düşünülebilir. Bu konu ile ilgili olarak Doğan Aksan’ın fikirlerine de burada başvurabiliriz. Doğan Aksan, başka bir anlama geçişi; “bir kelimenin eskisinden farklı, yeni bir kavramı yansıtması” olarak ifade eder (Aksan 1990 III: 216). Buna göre, bir göstergenin bazen başlangıçtaki anlamından tamamen uzaklaşarak farklı bir anlamı yansıttığının olası olduğundan bahseder. Bu fikirlere bağlı olarak, biz de Başkurt Türkçesinin nevze sözünü, yeni bir anlam vererek alıntılanmış olduğunu düşünüyoruz.

Kırgız Türkçesinde de novda, nooda şekilleriyle karşımıza çıkan kelime “*ağacın sallanan dalı*” anlamıyla verilmiştir. Bu anlam da kaynak dildeki anlama göre oldukça farklı bir anlamdır.

parşa: Farsça pârçe “*parça; kumaş; paça*” sözünden kaynaklıdır. BTH’de iki dal şekli verilmiştir. Başk. parşa¹ “*Altın, gümüş sirmalarla dokunan ipek kumaş*” anlamıyla, dar bir anlamda karşımıza çıkar. Böylelikle, *parça, kumaş* bilgisinin özelleşerek daha belirgin bir nesneyi ifade ettiğini görüyoruz. Başk. parşa² “*parça, kısım, bölüm*” sözünün ise; kaynak dildeki temel anlamı koruduğunu söyleyebiliriz (Krş. barsa²).

Tatar Türkçesinde de kelimenin iki dal şekli görülüyor. Tat. parça¹ “*parça, kısım, bölüm*” anlamında kullanılıyor. Tatar Türkçesinde parça² sözü ise; “*1. Altın veya gümüş süs pulları 2. Altın, gümüş sirmalarla işlenmiş kumaş*” anlamlarında kullanılıyor. Burada Başkurt ve Tatar Türkçelerinin bu alıntı kelimeyi dallandırarak iki farklı şekilde kullandığını ifade edebiliriz. Her iki lehçe için de bir anlam birlikteliği söz konusudur.

Kırgız Türkçesinde barça, parça “*1. İpek kumaşın bir türü 2. Parça, kesim, kısım, bölüm*” burada da ipek kumaş bilgisinin kullanıldığını görüyoruz.

Kazak Türkçesinde, Başkurt ve Tatar Türkçelerinde olduğu gibi iki farklı kelime olarak gösterilmiştir. Kazakçada parşa¹ “*Altın ve gümüş sirmalı bir tür ipek kumaş ve bundan yapılmış pahalı elbise anlamıyla*” verilmiştir. parşa² “*parça, dilim*” anlamıyla kaydedilmiştir.

Dört lehçede de bu sözün kaynak dildeki *kumaş* anlamını daraltarak *altın veya gümüş işlemeli ipek kumaş* anlamına taşıdığı görülüyor. Ayrıca, kaynak dildeki ilk anlam olan *parça* bilgisinin saklanarak Tatar, Başkurt ve Kazak Türkçelerinde ikincil bir şekil olarak verildiği görülmektedir. Yalnızca, Kırgız Türkçesinde kaynak dildeki *parça* bilgisinin bir yan anlam olarak verildiği tespit ediliyor.

perva: Farsça pervâ “*korcu; güç, takat; fırsat; istek; kasıt; sükun*” sözünden gelmektedir. Başkurt Türkçesinde perva “*terbiye, özen, ihtimam*” anlamıyla anlam iyileşmesine uğramıştır.

Tatar Türkçesinde perva şekliyle geçmemektedir. Fakat, -sız /-siz ekli sıfat şekli mevcuttur (pervaysız “*dikkatsiz, özensiz; gamsız, tasasız*”).

Kırgız Türkçesinde parva, “*gam çekme, canı sıkılma, yürek acısı çekme*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Bu anlam, kaynak dildeki soyut anlama yeni soyut anlamlar eklendiğini göstermektedir.

Turkish Studies

Kazak Türkçesinde pärvay biçimiyle gördüğümüz sözün anlamı, “*şuur, bilinç, hatır*” olarak verilmiştir. Sözün kaynak dildeki soyut anlamı, bahsini ettiğimiz dört lehçede de görülmektedir.

pest: Farsça pest “*aşağı, alt, alçak; düşük; alçaklık; kısa; hemzemin; harap, değersiz*” sözünden alıntıdır. Başkurt Türkçesinde pest “*1. Pis, kirli, pasaklı 2. Aşağılık, adi*” anlamlarıyla kullanılmıştır. Kaynak dildeki anlama bakıp sözün aynı anlam alanı içerisinde benzerlik ilgisine dayanarak yakın anlamlı yeni bir anlama geçtiğini söylemek mümkündür.

Kırgız Türkçesinde bas, pas olmak üzere iki dal şekli mevcuttur. Söz, “*1. Kısa, alçak, aşağı, alt 2. Cimri, başıbozuk, hasis*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Başkurt Türkçesinde olduğu gibi benzerlik ilgisiyle yeni anlamlar oluşturulmuş ve oradan da mecaza doğru geçen bir yan anlam ile sözün anlamı genişlemiştir.

Kazak Türkçesinde päs “*1. Alçak, kısa 2. Aciz*” anlamlarıyla karşımıza çıkar.

pis: Farsça pîs “*alaca lekeler*” anlamındadır. Başkurt Türkçesinde bu söz, “*pis, kirli, lekeli; adi, aşağı*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Sözün kaynak dildeki anlamı genişlemiştir.

Tatar Türkçesinde pis “*pis, kirli; adi, aşağı*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Başkurt Türkçesinde olduğu gibi burada anlam genişleyerek kullanılmaktadır.

Kırgız Türkçesinde pes şekliyle “*1. Vücuttaki alaca lekeler 2. Diriyken vücudu çürüten bulaşıcı hastalık 3. Allah'ın lanetlediği, yüzüstü, rezil*” anlamlarında kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinde diğer lehçelere nazaran sözün anlamı daha da genişlemiştir. Hatta somut anlamdan soyut anlama doğru bir geçişle, yeni yan anlamlar kazanmıştır.

Kazak Türkçesinde päs, “*alçak, aşağı, bodur, basık*” anlamlarıyla verilmiştir. Sözün sözlükteki anlamına bakarak somut bir anlam taşıdığı görülmektedir. Kullanımda mecaz anlam ifade edebileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

sırhäv: Farsça sorhek “*kızamık*” sözünden gelmektedir. Başkurt Türkçesinde “*hastalık; hasta*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Sözün kaynak dildeki anlamının olduğu gibi alıntılanmış olabileceği sonradan bugünkü anlamları kazanmış olabileceğini de düşünmekteyiz. Çünkü çeşitli mitik varlıklar, korku uyandıran canlılar veya durumlar, ahlaki değerler, hastalıklar tabu sözlerin ortaya çıkışını sağlarlar. Sıtma, çiçek, kızamık, veba gibi hastalık isimlerinin karşılanmasında genellikle alıntılarının kullanımı, bu fikrin de izahına çalıştığımız anlam değişmesinde göz önünde bulundurulabileceği fikrini doğurur (Ahmetov 1995: 86-87, Ahanov 1993: 137, aktaran Erol 2008: 79). Bu tür konular, etno-lingüistiği ilgilendiren konulardır. Biz, Başkurt Türkçesi için bu sözde bir anlam genişlemesi olduğunu kelimenin anlam alanının genişleyerek kullanıldığını söyleyebiliriz.

Tatar Türkçesinde sırhäv, “*hasta*” anlamıyla Başkurt Türkçesindeki gibi geniş bir anlamda kullanılır.

Kırgız Türkçesinde Batken ağzında görebildiğimiz söz, sorek “*çıban; sivilce*” anlamındadır. Buradaki anlamı, sözün anlam alanını genişletmediğini, anlam alanında bir değişikliğe gittiğini göstermektedir.

Kazak Türkçesinde sırkat “*hasta*” anlamıyla tespit edilen sözün, Tatar Türkçesindeki temel anlamla ortaklığı görülmektedir.

şur: Farsça şûr “*tuzlu, çorak yer*” sözünden gelmektedir. Başkurt Türkçesinde “*1. Mineralli su, maden suyu 2. Kaynayan bir kabın içinde erimeden kalmış tuz ya da kireç katmanı*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Başkurt Türkçesinde sözün kavram alanı değişmiştir. Ayrıca yeni somut yan anlamlarla sözün anlamı genişlemiştir.

Turkish Studies

Tatar Türkçesinde şur “*tuz; tuzlu su*” anlamlarıyla kavram alanını değiştirmeden kullanılmaktadır.

Kırgız Türkçesinde şoro “*1. Nehrin kıyısındaki tuzlu toprak 2. Avcıların yoğrulan ilacına katılan toprak 3. Göziin çapağı*” anlamlarıyla yine kavram alanını değiştirmeden kullanılmaktadır. Hatta kaynak dildeki temel anlamı da koruduğunu söyleyebiliriz. Özellikle, Batken ağzında şor “*1. Tuz 2. Acı*” anlamına gelmektedir.

Kırgız Türkçesindeki tuz ve acı kavramlarının aynı sözle ifade edilmesi bir anlam değişikliği olarak düşünülmemelidir. Günay Karaağaç’ın da ifade ettiği gibi tuzluluk, acılık ve ekşilik kavramlarının aynı kökten meydana gelmesi, pek çok dilde ve de Türk lehçesinde bu şekilde karşılık bulması bir anlam değişikliği olarak kabul edilmemelidir (Karaağaç 1991: 94).

Kazak Türkçesinde şor ve şortañ şeklinde iki söz mevcuttur. Bu sözler, “*tuzlu ve çorak arazi, tuzlu arazi*” anlamlarına gelmektedirler. Bu açıdan Kazak Türkçesindeki bu sözlerin anlam kaymasına uğramadan kaynak dildeki asıl anlamda kullanıldıkları görülmektedir.

taştamal: Farsça dest-mâl “*mendil; esir, tutuklu*” sözünden kaynaklıdır. Başkurt Türkçesinde “*havlu, peşkir; peçete*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Kaynak dildeki anlama bakarak yakın anlama doğru bir geçişin olduğunu söyleyebiliriz.

Tatar Türkçesinde tastımal; “*1. Bele dolamak veya bazı şeyleri dolamak için dokunmuş uzun kuşak 2. Havlu, peşkir 3. Peçete*” anlamında verilmiştir. Burada da bir anlam genişlemesi söz konusudur. Sözü karşıladığı anlam alanı genişlemiştir.

Kırgız Türkçesinde tasmal, dasmal, tazmal olmak üzere üç şekil mevcuttur. “*1. El havlusunu, yüz havlusunu 2. Elbise ütüsü*” anlamlarıyla kaynak dildeki anlamdan uzak bir anlama geçişin olmadığını görüyoruz.

taştar: Farsça destâr “*sarık; mendil*” sözünden kaynaklıdır. Başkurt Türkçesinde “*1. Kadınların başlarına doladıkları ucu nakışlı beyaz patiska 2. Gelinin sağdıcına damat tarafından verilen hediye*” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Sözü kaynak dildeki temel anlamına bakarak Başkurt Türkçesinde bir anlam daralması meydana gelmiştir.

Tatar Türkçesinde tastar “*1. Patiska kumaş 2. Genç gelinlerin başlarına sardıkları işlemeli örtü 3. Bebeklere yemek yedirilirken giydirilen bez parçası, paçavra*” anlamlarıyla kullanılır. Tatar Türkçesinde de Başkurt Türkçesindeki gibi bir anlam daralması meydana gelmiştir.

Kırgız Türkçesinde dastar “*sarık, baş örtüsü*” anlamıyla, kaynak dildeki anlamı korumuştur.

Kazak Türkçesinde de dastar “*kıymetli kumaştan yapılmış baş giyimi, şapka*” şekliyle kaynak dildeki anlamı korumuştur.

têlle: Farsça tilâ, telâ “*altın*” sözünden alıntıdır. Başkurt Türkçesinde “*altın para*” anlamıyla anlam alanını değiştirmemiş ve yakın bir anlama geçmiştir.

Kırgız Türkçesinde tilde, dilde “*1. Altın 2. Altın para*” anlamında kullanılmaktadır. Kaynak dildeki anlam korunmuştur.

Kazak Türkçesinde dilda şeklinde tespit ettiğimiz söz kaynak dildeki gibi “*altın para*” anlamıyla temel anlamı korumaktadır.

teşne: Farsça teşne “*susuz, susamış*” sözünden gelmektedir. Başkurt Türkçesinde “*arzulu, istekli, heveskâr*” anlamlarıyla kullanılan sözü, somut bir anlamdan soyut bir anlama doğru geçtiğini söyleyebiliriz.

Turkish Studies

yanal: Farsça cincâl, cancâl “gürültü, patırtı; feryat” sözünün Başkurt Türkçesinde “toplu kavga, dövüş” anlamına geçtiğini görüyoruz. Anlam alanlarının yakınlığı dolayısıyla, sözün yakın bir anlama geçtiğini söyleyebiliriz.

Tatar Türkçesinde cencal; “kavga, dalaş, dövüşme” anlamlarıyla, Başkurt Türkçesindeki gibi kaynak dildeki anlama yakın bir anlamda kullanılmaktadır.

Kırgız Türkçesinde cancel; “kavga, dövüş; gürültü patırtı” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Kaynak dildeki “gürültü, patırtı” anlamını koruduğu görülmektedir.

Kazak Türkçesinde janjal, “kavga, çekişme, çatışma, mücadele” anlamlarıyla verilmektedir. Elbetteki anlam yakınlığı dolayısıyla kaynak dildeki anlamdan bu anlamın oluşması, beklenen bir değişimdir. Başkurt Türkçesinde olduğu gibi, diğer Kıpçak lehçelerinde de aynı anlamda kullanıldığını görüyoruz.

yanvar: Farsça cânver “canlı, hayvan” sözünden alıntıdır. Başkurt Türkçesinde “vahşi hayvan, yırtıcı hayvan; kötü huylu, vahşi (hayvan)” anlamlarıyla kullanıldığını ve anlamın kaynak dildeki anlama göre daralmış olduğunu görüyoruz.

Tatar Türkçesinde canvar; “vahşi hayvan; canlı” anlamlarıyla tespit ediyoruz. Tatar Türkçesinde de kaynak dildeki temel anlama göre anlamın daraldığını ve kaynak dildeki temel anlamın yan anlam olarak kullanıldığını görüyoruz.

Kırgız Türkçesinde canbar şeklinde, “1. Hayvanlar 2. Canlılar” anlamlarıyla izlediğimiz sözün, kaynak dildeki anlamı muhafaza ettiğini söyleyebiliriz.

Kazak Türkçesinde janvar, “1. Hayvan 2. Evcil hayvanlardan övgü ile bahsedilirken kullanılır.” anlamlarıyla verilmektedir. Kazak ve Kırgız Türkçelerinde, kaynak dildeki gibi geniş bir anlamda kullanım söz konusu iken, Başkurt ve Tatar Türkçelerinde kelimenin anlamının daraldığı görülmektedir.

yéfét: Farsça coft, ceft “çift, denk olan iki şey; karı koca; bir ölçümleme birimi” anlamındaki sözden kaynaklıdır. Başkurt Türkçesinde “aile dostu, eş dost” anlamı ile kullanılmaktadır. Kaynak dildeki yan anlamdan gelişen bir anlam söz konusudur. Burada bir anlam daralması görülmektedir.

Tatar Türkçesinde céfét şekliyle “eş (kadın), bir kimsenin nikahlı karısı” anlamında kullanılmaktadır. Burada da kaynak dildeki anlama göre bir daralma söz konusudur.

Kırgız Türkçesinde cup; “çift” anlamıyla kullanılmaktadır ve kaynak dildeki anlam korunmuştur. Kırgızcada adal-cuptu “1. Dine göre nikahı kıyılıp alınan eş (kadın) 2. Sevip de alınan eş” anlamıyla kaynak dildeki anlama göre daha dar bir manada karşımıza çıkar.

Kazak Türkçesinde jup, “1. Çift 2. Karı koca” anlamlarıyla gösterilmiştir. Kazak ve Kırgız Türkçelerinde, kaynak dildeki temel anlamın korunduğunu görüyoruz. Buna nazaran, Başkurt ve Tatar Türkçelerinde kaynak dildeki yan anlamı temel anlam olarak alma ya da yan anlamdan oluşturulan yeni bir anlam ile kullanma söz konusudur.

zur: Farsça zûr “kuvvet, baskı; zulüm” sözünden kaynaklıdır. Başkurt Türkçesinde “büyük, dev, hacimli” anlamlarıyla kullanılır. Bu anlamın kaynak dildeki aynı anlam alanı çerçevesinde geliştiğini söyleyebiliriz. Ayrıca somut bir anlamdan soyut bir anlama doğru geçiş söz konusudur.

Tatar Türkçesinde zur; “1. Büyük 2. Fazla, çok 3. Kalabalık 4. Güçlü 5. Mühim 6. Ciddi 7. Yaşça büyük” anlamlarıyla somut bir anlamda kullanıldığını görüyoruz. Ayrıca sözün kaynak dile nazaran anlam genişlemesine uğradığını da ifade edebiliriz.

Turkish Studies

Kırgız Türkçesinde zor; “büyük, iri, dev gibi, güçlü” anlamlarıyla, Başkurt ve Tatar Türkçelerinde izlediğimiz anlamlar arasında aynılık söz konusudur.

Kazak Türkçesinde zor, “1. Kocaman, iri, büyük 2. Güçlü, kuvvetli” anlamlarıyla görülür. Dört lehçe de Farsçadan alıntı bu bilgiyi büyük bilgisine taşımıştır.

3. Tablo

Yukarıda verilen alıntılarının anlam yönleri belirtilmeye çalışılmıştır. Açıklamaların ve de örneklerin çokluğu, daha farklı bir bakışla yapılacak yorumları engelleyebilir. Bu sebeple, bir tablo halinde verilecek olan anlamlar, hem alıntının geçirdiği fonetik değişimi hem de anlam yönelişini göstermesi bakımından daha yararlı olacaktır.

Farsça	Başkurt Türkçesi	Tatar Türkçesi	Kırgız Türkçesi	Kazak Türkçesi
âzâr “işkençe, azap; sıkıntı; kin; düşmanlık; kırgınlık; keder; felaket; hastalık”	ezer “azarlama, paylama; kınama; sitem, serzeniş; ihtar, uyarı”	azar “1. İncitme, kırma 2. Tekdir”	azar “1. Gücenme, küçük görme, hor görme 2. Azap verme, zor kullanma”	azar “eziyet, işkençe, zorluk”
bâtiye “tas; şarap testisi”	baziya “kalın demir ya da tahtadan kova, fıçı”	badıya “kulplu fıçı, büyük kova”	x	x
bihil “bağışlama, affetme”	behil “yumuşak başlı, kalender; kanaatkâr”	behil “affetme, bağışlama, razı olma”	x	x
bîşe “koru; küçük orman; sazlık”	béşe “genç çam ağacı”	x	x	
cânver “canlı, hayvan”	yanvar “vahşi hayvan, yurtcu hayvan; kötü huyulu, vahşi (hayvan)”	canvar “vahşi hayvan; canlı”	canıbar “1. Hayvanlar 2. Canlılar”	janvar “1. Hayvan 2. Evcil hayvanlardan övgü ile bahsedilirken kullanılır.”
cincâl, cancâl “gürültü, patırtı; feryat”	yanal “toplu kavga, dövüş”	cencal “kavga, dalaş, döğüşme”	cancal “kavga, dövüş; gürültü patırtı”	janjal “kavga, çekişme, çatışma, mücadele”
coft, ceft “çift, denk olan iki şey; karı koca; bir ölçümleme birimi”	yéfét “aile dostu, eş dost”	céfét “eş (kadın), bir kimsenin nikahlı karısı”	cup “çift”	jup “1. Çift 2. Karı koca”

Turkish Studies

dermân “ilaç; çare; deva”	darman “1. Derman, güç, kuvvet 2. Bir şeyi yapma isteği, bir şey yapma imkanı 3. İlaç”	derman “güç, takat, moral gücü”	darman “1. İlaç, çare, derman 2. Çıkış yolu”	därmen “derman, güç, mecal”
destâr “sarık; mendil”	taştâr “1. Kadınların başlarına doladıkları ucu nakışlı beyaz patiska 2. Gelinin sağdıcına damat tarafından verilen hediye”	tastâr “1. Patiska kumaş 2. Genç gelinlerin başlarına sardıkları işlemeli örtü 3. Bebeklere yemek yedirilirken giydirilen bez parçası, paçavra”	dastar “sarık, baş örtüsü”	dastar “kıymetli kumaştan yapılmış baş giyimi, şapka”
destârhân “1. Sarık; mendil 2. Masa örtüsü 3. Bir tepsi içinde gönderilmiş yemek”	desterhân “sofra örtüsü, sofrâ bezi”	x	dastorkon, tastorkon “sofra örtüsü”	dastarhân “1. Sofra 2. Sofra örtüsü 3. Yemek”
dest-mâl “mendil; esir, tutuklu”	taştamal “havlu, peşkir; peçete”	tastimal “1. Bele dolamak veya bazı şeyleri dolamak için dokunmuş uzun kuşak 2. Havlu, peşkir 3. Peçete”	tasmal, dasmal, tazmal “1. El havlusu, yüz havlusu 2. Elbise ütüsü”	x
ferzend “evlat, çocuk; yavru”	ferzend “erkek çocuk, erkek bebek; küçük çocuk”	x	barzant, berzent, merset, parzant, perzent “evlat, çocuk”	perzent “1. Oğul, çocuk, evlat; nesil 2. İlk kez yapılan iş, başlangıç”
firûz “muzaffer, fatih”	firûz “1. Kismetli, bahtlı 2. Yüce”	x	x	x
golâb “gülsuyu”	gölep “kuşburnu”	gölep “kuşburnu”	x	x
gonbed “kümbet, kubbe”	kömbez ¹ “kümbet, küçük kubbe” kömbez ² “1. Bakır ya da tenekeden yapılmış süs pulu 2. Balık pulu”.	gömbez “1. Kubbe 2. Gök kubbe”	kümböz “1. Kubbe 2. Mezarın üzerine yapılan yapı”	kümbez “1. Kubbe 2. Damı kubbe biçiminde olan mezar binası, kümbet”

Turkish Studies

gorâz "yaban domuzu; cesur; salınma"	göraz "yiğit, kahraman, cesur"	x	x	x
hes "çöp, çerçöp; aşağılık kimse"	has "kan davası güden, kanlı, öç almak isteyen kimse"	x	kas "düşman, hasım"	kas "1. Düşmanlık eden, düşmanca davranan (kimse) 2. Düşman, hasım, yağı olan"
hemân "aynı, tıpkı; aynı şekilde; eşit, denk"	haman "daima, sürekli, hep"	haman "daima, hep"	x	x
hemânâ "sanki, sanırsın; hayal, zan; hemen hemen"	hamana "o vakit, o zaman"	x	x	x
henûz "henüz, hâlâ, şimdiye dek"	hanuż "daima, sürekli"	henüz "daima, sürekli, hep"	x	x
hîzân "sıçrama, kayma"	hîzan "göçebe köylü"	x	x	x
kâlbed "kalıp, kerpiç kalıbı; beden; ceset; örnek, şekil; görünüm"	kilbet "dış görünüş, kılık kıyafet"	kilbet "dış görünüş, kılık, kıyafet, boy pos"	kelbet "beden, vücut, gövde; suret, yüz"	kelbet "kılık, yüz, çehre, sima, görünüş"
kec "ham ipek"	kizé "çeşitli renklerde yün ya da pamuk ip"	x	kecim, keecim, kıcım "1. İçine ipek katılarak dikilen yelek 2. İpeğin bir türü"	*kezekey "kolsuz bayan yeleği"
ketm "saklama, gizleme"	kétme "Sahte belge"	x	x	x
kîse "çuval, torba; kese"	kése "1. Kese 2. Para"	kése "1. Cep 2. Çanta veya valizin cebi 3. Para kesesi 4. Zenginlik, para"	kese "1. Kap, çuval 2. Kemere takılan yumuşak torba, heybe 3. Torba 4. Kese, göğüs cebi"	kise "1. Kese 2. Gümüşlü, bakırlı, süslü kesesi olan kemer"

Turkish Studies

kûşk, kûšek “köşk, kasır”	kuşık “hurdavat dükkani” küšek “yazlık ev, yazlık”	küşék “koltuk; kolçaklı ve yumuşak oturak”	x	x
mâş “burçak”	maş “bir çeşit fasulye”	x	maş “burçağın bir türü”	x
mâye “asıl, esas; mal, servet; düzen”	maya “1. Çeşitli hayvanların yuvasına konulan yumurta; yuvanın dibi 2. Asıl, esas, temel 3. Biriktirilen para, kötü gün parası”	maya “1. Biriktirilmiş para, tasarruf 2. Yumurta folu”	x	x
meze “tat, çeşni, meze; kâr, kazanç”	maža “iç huzuru, iç rahatlığı” meze “lezzet, tat”	maza “1. Huzur, sukunet 2. Kaygı, sıkıntı, zorluk 3. Fayda, anlam”	maza “1. Taam, tat, lezzet, tadım 2. Hal, sağlık”	maza “keyif, rahat, huzur”
mest “mest, sarhoş”	mas “ferah, huzur” mest ~ möset “sarhoş, içkili, mest”	x	mas “1. İçkinin etkisiyle sarhoş olma 2. Havalanma, kudurma”	mas “sarhoş, mest”
mejde “iki defa elenmiş un; saf undan yapılan ekmek; bir tür helva”	meyzet “çok ufak, çok küçük; yumuşak”	x	mayda “ufak parça, kıvrıntı, küçücük kısım”	mayda “1. İnce, küçük, ufak 2. Kibar, edepli, nazik”
mordâr “leş, murdar”	montar “akmayan bir suda oluşan kir, çamur” morzar “1. Leş, hayvan ölüsü, mundar 2. Kabihatli, bozuk; iğrenç kimse”	mordar “1. Leş 2. Suçlu kimse, iğrenç kişi”	mürdö, mürzö “1. Mezar, türbe, kabir 2. Ölü, ceset”	mürde “1. Mezar, kabir 2. Ceset, naaş”

Turkish Studies

nâ-kes “alçak, zelil, rezil, soysuz, karakersiz; düzenbaz; yüzüstü”	nekes “1. Hantal, ağır; tembel 2. Kusur, hata”	nekes “tembel, uyusuk, hantal”	nakis “cimri; kötü niyetli; sevilmeyen”	nekes “kötü niyetli, alçak, mel’un”
nâ-resî “hamlık”	narasi “küçük çocuk, bebek”	narasiy “çocuk; sabi, bebek”	nareste,ariste “1. Küçük çocuk 2. Genç, olgun olmayan”	nâreste “küçük çocuk, bebek, sabi”
nevâ “geçim, maişet; yiyecek, azık; rehin, ipotek”	nava “fayda, yarar”	x	nark-nava “değer, paha, fiyat”	nava “yemlik, yalak”
nevde, novde “torun; aziz evlat”	nevze “hava, atmosfer”	x	novda, nooda “ağacın sallanan dalı”	x
nirh “fiyat; revaç”	narık “bir şeyin önemine ve niteliğine göre bildirilen düşünce, fikir; değer”	x	nark, ark “1. Fiyat, ödenmesi gereken şey 2. İtibarlı, değerli 3. Gelenek, örf, töre”	narık “1. Piyasa, pazar 2. Değer, kıymet”
pârçe “parça; kumaş; paça”	parsa ¹ “Altın, gümüş sırmalarla dokunan ipek kumaş” parsa ² “parça, kısım, bölüm”	parça ¹ “parça, kısım, bölüm” parça ² “1. Altın veya gümüş süs pulları 2. Altın, gümüş sırmalarla işlenmiş kumaş”	barça, parça “1. İpek kumaşın bir türü 2. Parça, kesim, kısım, bölük”	parşa ¹ “Altın ve gümüş sırmalı bir tür ipek kumaş ve bundan yapılmış pahalı elbise anlamıyla” parşa ² “parça, dilim”
pârçe “parça; kumaş; paça”	barsa ² “ipek gömlek”	Bkz. parça ²	Bkz. barça, parça	Bkz. parşa ²
pervâ “korku; güç, takat; fırsat; istek; kasıt; sükun”	perva “terbiye, özen, ihtimam”	*pervaysız “dikkatsiz, özensiz; gamsız, tasasız”	parva “gam çekme, canı sıkılma, yürek acısı çekme”	pervay “şuur, bilinç, hatır”
pest “aşağı, alt, alçak; düşük; alçaklık; kısa; hemzemin; harap, değersiz”	pest “1. Pis, kirli, pasaklı 2. Aşağılık, adi”	x	bas, pas “1. Kısa, alçak, aşağı, alt 2. Cimri, başlıbozuk, hasis”	päs “1. Alçak, kısa 2. Aciz”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/ 1 Winter 2011

pîs “alaca lekeler”	pis “pis, kirli, lekeli; adi, aşağı”	pis “pis, kirli; adi, aşağı”	pes “1. Vücuttaki alaca lekeler 2. Diriyken vücudu çürüten bulaşıcı hastalık 3. Allah’ın lanetlediği, yüz­süz, rezil”	pes “alçak, aşağı, bodur, basık”
serây “saray; tüccar çarşısı; ev”	haray ¹ “saray” haray ² “odunluk, ambar, samanlık; hayvan barınağı”	saray ¹ “Ev çevresindeki müştemilat, üstü tamamen veya kısmen örtülü hayvan barınağı, ambar, odunluk, samanlık, arabalık 2. Dam, kümes” saray ² “saray”	saray “1. Ev 2. Kervansaray 3. Ahır”	saray “1. Saray 2. Ahır, samanlık 3. İnsanın iç dünyası”
sezâ “layık; mükafat; ceza”	hazây “Gerekli görülen hediye; verilmesi zorunlu ücret”	x	saza, sazay “1. Ceza, cezalı 2. Rica, minnettar kalma”	sazay “ceza”
sorhêk “kızamık”	sırhâv “hastalık; hasta”	sırhâv “hasta”	sorek “çıban; sivilce”	sırcat “hasta”
şûr “tuzlu, çorak yer”	şur “1. Mineralli su, maden suyu 2. Kaynayan bir kabin içinde erimeden kalmış tuz ya da kireç katmanı”	şur “tuz; tuzlu su”	şoro “1. Nehrin kıyısındaki tuzlu toprak 2. Avcıların yoğrulan ilacına katılan toprak 3. Gözün çapağı”	şor, şortañ “tuzlu ve çorak toprak, tuzlu arazi”
teşne “susuz, susamış”	Teşne “arzulu, istekli, heveskâr”	x	x	x
tilâ, telâ “altın”	Têlle “altın para”	x	tilde, dilde “1. Altın 2. Altın para”	dilda “Altın para”
zûr “kuvvet, baskı; zulüm”	Žur “büyük, dev, hacimli”	zur “1. Büyük 2. Fazla, çok 3. Kalabalık 4. Güçlü 5. Mühim 6. Ciddi 7. Yaşça büyük”	zor “büyük, iri, dev gibi, güçlü”	zor “1. Kocaman, iri, büyük 2. Güçlü, kuvvetli”

Turkish Studies

4. SONUÇ

Başkurt Türkçesinde verilen örneklere ve açıklamalara bakarak. Farsça verimizi oluşturan bu alıntılarda anlam yönelişinin genel olarak daralmaya doğru olduğu görülmektedir. Çalışmamızın girişinde de belirttiğimiz gibi, buradaki anlam daralmasını sadece sözün ifade ettiği anlam alanı biçimde düşünmemek gerekir. Örneklerde kaynak dilde verilen yan anlam çeşitliliğinin de düştüğü görülmektedir. Fakat, Başkurt Türkçesi, yan anlam çeşitliliği konusunda fakir sayılamaz. Kaynak dilden aldığı bazı sözlerin Başkurt Türkçesinde etnik kavramları da ifade eder hale geldiğini görüyoruz. Böylece alıntının dil içerisindeki anlamını daha da güçlendirerek, sözün Başkurtçalaştırıldığını ve dilin tam bir leksik malzemesi haline geldiğini söyleyebiliriz.

Bazı sözlerde kaynak dildeki anlamın korunduğu görülmektedir. Fakat, bu tür alıntılarda Başkurt Türkçesinin genel tercihinin fonetik bir dallasma ile birlikte anlam açısından da bir dallasma yarattığı ifade edilebilir. (bkz.; *mas / mest, kuşık / küşek, meze / maza, maza / meze, montar / morzar*)

Ayrıca sözün Başkurtçalaşmış şeklinin iki madde başı olarak verilmesi de yine anlamın dallasmasına örnek olarak verilebilir. (bkz. *kömbež, parsa, haray*).

Bir başka husus ise; Başkurt Türkçesinin kaynak dilde soyut anlama sahip olan sözlerin genellikle; soyut şeklini korumasıdır. Üstelik bazı sözlerde somut anlamı, soyut bir anlama ve hatta mecazi bir anlama taşıdığı görülmektedir (*kése, nava*).

Anlam sırasının değişime uğrayarak kullanılması da Başkurt Türkçesindeki alıntılarda görülmektedir (bkz. *darman, desterhan*).

Bu çalışmayla Başkurt Türkçesinden hareketle diğer Kıpçak lehçelerini de göstererek Farsça alıntılardaki anlam değişikliklerine genel bir bakış sunmaya çalıştık. Bu tür çalışmaların tür çalışmaların tüm lehçelere daha ayrıntılı bir şekilde uygulanmasıyla Türk dilinin alıntılardaki tercihinin yönelik yepyeni fikirler ortaya konabileceği kanısındayız.

KAYNAKLAR

- AKIN Cüneyt (2010). *Hüseyn Karaseyev'in Kamus Naama Adlı Eseri ve Çağdaş Kırgız Türkçesindeki Alıntı Kelimelerde Görülen Ses Değişimleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir
- AKSAN Doğan (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- BTH (1993) *Başkort Télénéñ Hüzlégé I-II*. Moskva: Russkiy Yazık
- BEYEŞEV Ekrem Gibazulla (2009) *Başkort Télénde Yörögen Gerep hem Farsı Hüzzere*. Öfö: Resey Fender Akademiyahı Öfö Gilmi Üzegé Tarih, Tél hem Ezebiyet İnstitutu
- EROL Hülya Arslan (2008), *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- KANAR Mehmet (1998), *Büyük Sözlük Farsça-Türkçe*. İstanbul: Birim Yayıncılık
- KARAAĞAÇ Günay (2009), *Dil Tarih ve İnsan*. İstanbul: Kesit Yayınları
- KARAAĞAÇ Günay (1991), *Eski Metatez Örnekleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VI s.85-102
- KARAAĞAÇ Günay (2008), *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- KOÇ Kenan (2003), *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Türkistan: Turan Yayınevi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

-
- KORKMAZ Zeynep (2007), *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- MÜTERCİM Asım Efendi (2000), *Burhân-ı Katı*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- Kazak Türkçesi Sözlüğü (1984), Çev.: Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar, İstanbul: TDAV Yayınları: 8
- KTS (1999), *Kazak Tiliniñ Sözdigi*, Almatı: Dayk-Press
- ÖNER Mustafa (2006), *Başkurtça Söz Varlığı Üzerine Notlar*. İstanbul: Cengiz Han ve Oğullarının İcratlarının Türk Dünyasındaki Akisleri, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 7-8 Aralık
- ÖNER Mustafa (2009), *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- TTAS (I-1977, II-1979, III-1981) *Tatar Têlénéñ Añlatmalı Süzlégé -Öç tomda-*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı
- ŞÜKUN Ziya (1996), *Farsça-Türkçe Lûgat – Gencinei Güftar Ferhangi Ziya I-II-III*. İstanbul: MEB Yayınları.